

דפים כ – כא

לה. א. למי הותרו פסי ביראות והיכן, ולמי לא הותרו?

ב. בורגנים שמחוץ לעיר המתעברים עמה למדוד תחום העיר מהם – האם נוהגים בבבל ובשאר ארצות?

א. אמר רבי יצחק בר אדא (אמי): לא הותרו פסי ביראות אלא לעולי רגלים בלבד. וכן לכל כיוצא בהם כגון לתלמידים ההולכים ללמוד תורה (ולכל צורך מצות הרבים. ריטב"א. וערש"י ומאירי), שלכך אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב: אין פסי ביראות בחו"ל מלבד בבבל, מפני שאין מצויות שם ישיבות. לפי לשון אחת אף בבבל שמצויות שם ישיבות לא הותרו פסי ביראות, מפני שהמים משופעים שם ולא הותרו אלא במקום הדחוק במים.

בברייתא שנו, לא הותרו פסי ביראות אלא לגבי בהמה בלבד [כלומר בהמת עולי רגלים], אבל אדם – מטפס ועולה מטפס ויורד. ואם היו רחבים שאי אפשר לו לטפס – אפילו לאדם מותר. ואעפ"י שהותרו בשביל בהמות, אמר שמואל לא הותרו אלא לבאר מים חיים שהם ראויים לשתית אדם. [ודברי שמואל שנויים במחלוקת תנאים, כדלהלן כב-כג].

א. התוס' צדדו לפרש שכאשר ישנה בהמה והותרו הפסים, שוב מותר למלאות גם לצורך אדם [וברחבים מותר להתקין מלכתחילה לאדם אף כשאין בהמה]. וכן מותר שאר טלטול לצורך האדם כאשר עשה פסים לצורך הבהמה. וגם אם לא נפרש כן ונאמר שלאדם אסור למלאות לעולם, מ"מ אם דלה לבהמה ונשתייר – אותו שיוור מותר לאדם.

ב. הרא"ש וש"פ נוקטים כלשון אחרונה, שאין התר פסי ביראות לא בבבל ולא בחו"ל.

מרבנו יהונתן משמע שאין דין זה קיים כלל לאחר החורבן (גם השו"ע לא הביא דין זה). אך פשט דברי האו"ז לא משמע כן אלא במקום שיש הולכים ללמוד תורה מותר. וכן בירושלמי נחלקו הדעות האם בזמן הזה יש התר פסי ביראות (ע' בהגהות חשק שלמה).

ובזמן שהיו עולי רגלים או במקום שמצויים שלוחי מצוה, כתבו הרשב"א והר"ן שהותר לדלות לכל בהמה, אף אם אין שם בהמת עולי רגלים, אלא שעיקר התקנה היתה לצורך עולי רגלים. ג. בור שאין לו תנאי רשות היחיד – הריהו 'כרמלית' ומותר למלאות על ידי פסים אף על פי שאינו באר מים חיים (עפ"י תוס' שבת צט: ולכאורה משמע שבו מותר אף לאדם, ולא רק לשלוחי מצוה).

ב. אמר רב ירמיה אמר רב: אין 'בורגים' בבבל. מפני שמצויים שם שטפונות. ולפי לשון אחרת אף בחו"ל אין התר בורגנים משום שמצויים שם גנבים, הלכך אינם חשובים להיות 'בתים'.

הרי"ף והרא"ש נקטו כלשון אחרונה. ומשתנה הדבר בכל מקום ומקום, אם מצויים בו גנבים אם לאו (עפ"י משנ"ב שצח סקל"ג).

[מבואר בסוגיא (לפרש"י) שערים חריבות שנשארו בהן מחיצות מן הבתים, מתעברים עם העיר אעפ"י שאין בהן דיורים].

דף כב

לו. א. מהו השטח המקסימלי שאפשר לתקנו ב'פסי ביראות' להתיר הטלטול בו?

ב. מה דינו של מקום מגולה המוקף מחיצות והוא יותר מבית סאתים? ומה הדין בכגון זה בדירה מקורה העשויה בשביל השטח המגולה שמחוצה לה?

א. לדברי חכמים במשנתנו, יכול להרחיק הדיומדין כמה שירצה ולהגדיל השטח המוקף, ובלבד שירבה בפסים שלא יהיה ריוח בין פס לפס יותר מהשיעור שאמרו חכמים (כדלעיל יז-יח). רבי יהודה אומר: עד בית סאתים, מפני שאינן 'מחיצות' אלא פסים. רבי שמעון בן אלעזר (בברייתא) אומר: בור בית סאתים על בית סאתים מותר (כלומר שלא יהא אף צד אחד שלו גדול יותר משבעים אמה ושיריים. רש"י ור"ד. והראב"ה פירש בית ארבע סאים). ולא ירחיק הפסים אלא כדי ראשה ורובה של פרה. [אבל לרבי יהודה כשר אפילו צד אחד של הבור גדול משיעור זה, כל שחללו אינו יתר על בית סאתים].

נסתפקו בגמרא בדעת רבי יהודה, האם שיעור בית סאתים נאמר בחלל הבור בלבד (כעין שיעורו של רשב"א), מפני שאדם נותן עיניו בבורו. או שמא שיעורו כולל גם את ההיקף שסביבות הבור, מפני שאדם נותן עיניו במחיצות הלכך גוזרים שמא יבוא להחליף שטח זה בקרפף יותר מבית סאתים. [ומלשון הגמרא 'ולא היא' נראה שהלכה כפי הצד הראשון. שפת אמת. וכ"מ מתלמידי הרשב"א ותור"ד].

א. כתבו התוס' והרשב"א להוכיח מהסוגיא שגם לפי הצד הראשון, אין יכול להרחיק את הפסים מהבור אלא כדי ראשה ורובה של פרה חוץ מבית סאתים של חלל הבור, ולא יותר ונ"ל שאף בבור פחות מעט מבית סאתים, אין לו סביבותיו אלא כדי ר"ר, ואין נותנים לו כדי שיגיע לבית סאתים ועוד שתי אמות – שכל שמגיע ליותר מבית סאתים אין לו אלא ר"ר שהוא צורך הבור וטפל אליו].
ויש אומרים שיכול ליתן בית סאתים לפסים מלבד בית סאתים של הבור (עפ"י ריטב"א בשם י"מ. וכן נסתפק הר"ן).

ב. הר"ד גרס 'פסין בלא בור', ולפי"ז למסקנת הגמרא לרבי יהודה אין מתחשבים בשטח חלל הבור אלא בשטח שמסביב. וכן מורה לשון הרמב"ם בפירושו המשנה, אבל אין כן דעת שאר הראשונים.

ג. פשט המשנה מורה שלדברי חכמים התיירו פסי ביראות אפילו יש שם יותר מבית סאתים פנוי (ר"י, ריטב"א). ויש אוסרים, כדין היקף חבלים בשיירה (ע' מאירי).

ב. כלל אמר רבי שמעון בן אלעזר: כל אויר שתשמישו לדירה ומוקף מחיצות, כגון דיר וסוהר (= שטח גדור לבהמות העיר) מוקצה (= רחבה שאחורי הבתים) וחצר, אפילו שטחו גדול מאד – מותר לטלטל בו (שבני אדם מצויים שם לטפל בבהמות, אעפ"י שאין אוכלים וישנים שם. ע' חזו"א קי, כ. וערש"י יט: שהרועה דר בדיר. וע' גם רבנו יהונתן ומאירי. ויש מצדדים שדירת בהמות ג"כ בכלל 'דירה'. ע' באריכות בבאה"ל ר"ס שנה עפ"י הרמב"ם ועוד). וכל דירה שתשמישה לאויר (= שעשויה לשמירת האויר שחוצה לה ואינה עשויה לתוכה, אלא על כרחו הוא דר שם. ערש"י טו.), כגון בורגנים שבשדות – בית סאתים מותר, יותר מבית סאתים אסור.

א. מרש"י משמע שגם דירה מקורה בכלל זה. ואולם הרמב"ם (טז, א) הזכיר רק מקום גדור ולא הזכיר קירווי. ויתכן שגם רש"י מודה בבית המשמש כמחסן, שדינו כבית דירה, בפרט אם משתמשים בו גם לצרכי הבית (עפ"י באור הלכה ססב, א. ולכאורה השטח הסובב למקום המקורה אסור, וחצר המשכן יוכיח שממנו למדו דין בית סאתים הגם שהמשכן היה מקורה, וי"ל). ובחזון איש (פס"ה יז) חולק וסובר שכל שאין לנים שם בקביעות ואינו סמוך לביתו, אינו כדירה.

ב. יש לעיין בדין מחנות צבא שמטרתם לשמירה מרחבית מחוץ למחנה [שאם מטרתם לשמירת תוכם י"ל שנחשב כמוקף לדירה, וכמוש"כ התוס' (כג) שעורות המקדש נחשבות מוקפות לדירה בגלל שומרי המקדש בלילה]. ולכאורה נראה שאם הם קבועים ויש בהם בתים מיוחדים לצרכי דירה שונים, א"כ ההיקף נעשה גם בשביל אותן דירות. ואינו דומה לבורגנין שכל עיקרן לשמירה ואין שם בית מיוחד לצרכי דירה.

לו. האם המקומות דלהלן נידונים כרשות היחיד או כרשות הרבים?

א. שטח הגדור במחיצות והרבים בוקעים בו.

ב. שטח רחב המוקף במחיצות טבעיות כגון צוק, עמק וים.

ג. שטח שאינו נוח להליכה ולשימוש; מעלות ומורדות.

א. שטח הגדור מארבעה צדדים כגון פסי ביראות, ודרך הרבים מפסקתו; לדברי רבי יהודה – יסלקנה לצדדים [ופירשו בגמרא טעמו, הואיל ואין כאן מחיצות מלאות]. וחכמים אומרים: אין צריך, שגדול כוחן של מחיצות שאין הרבים מבטלים אותן. רבי יוחנן נקט כרבי יהודה, ורבי אלעזר (כ. כחכמים. משמע בסוגיא שגם מקום המוקף חומות עם פתחים כירושלים, אם אין שם דלתות הננעלות בלילה – באנו למחלוקת רבי יהודה וחכמים האם הרבים מבטלים המחיצות ודינו כרשות הרבים, אם לאו. היו הדלתות נעולות בלילה – לדברי הכל רשות היחיד היא.

לדברי רבי יהודה שהרבים מבטלים מחיצה, הדין כן אפילו במקום שאין תשמישו נוח, ואפילו עולים אליו בחבל, או כגון מעלות בית מרון שעוברים שם אחד אחד. וכן הדין בחצר [הפרוזה מארבע רוחות] שהרבים נכנסים לה בפתח זה ויוצאים בפתח אחר, או מבואות המפולשים לבורות שיחין ומערות – הרבים מבטלים את המחיצות. ואולם מקומות כגון שבילי בית גילגול – עלייה וקופה שאין העבד יכול ליטול סאה של חטים ולרוץ לפני סרדיוט] שבארץ ישראל – רשות היחיד היא, שמקום כזה שאינו נוח תשמישו (כלל). תוס'. ובר"ן ור"ש נראה שכל תל המתלקט 'מתוך ד' כך דינו), ולא מסרה יהושע לרבים, הלכך אין הרבים מבטלים מחיצותיו (רבא).

א. לענין פסי ביראות פסקו הרמב"ם (שבת יז, לג) ואור זרוע כחכמים שאין צריך לסלק הדרך מבין

הפסים. ובעל השלמה הביא בשם אביו לפסוק כרבי יהודה, שהרי הלכה כרבי יוחנן שירושלים אלמלא דלתותיה ננעלות חייב עליה משום רשות הרבים – הרי שהרבים מבטלים מחיצות.

וכן נקטו הגאונים הלכה כרבי יוחנן שצריך נעילת דלתות להתיר הטלטול ו"א"צ נעילה בכל הצדדים אלא די במחיצה גמורה בשלשה צדדים. תלמיד הרשב"א. וכן דעת הרי"ף והרא"ש הרשב"א הרי"ן והריטב"א. וכן משמע בשלחן ערוך (שסד, ב) שנקט כן לעיקר (ע' משנ"ב סק"ח). ויש פוסקים שאין צריך נעילת דלתות, וכחכמים דמתניתין שאין הרבים מבטלים מחיצות – וכרבי אלעזר (או"ז קכט. וכן י"א בדעת הרמב"ם. ע' מ"מ שבת יז, י). ואין כן דעת ש"ר – ערשב"א ור"ן לעיל ו. וע"ע אבנ"ז רעב, טו). וי"א שאפילו העמדת דלתות אין צריך כלל מדין תורה אלא די בצורת הפתח בלבד (ע' באה"ל שסד, ב). וע"ע בשיטות הפוסקים בזה, בשו"ת אבני נזר חו"מ קז ובמובא לעיל ו.

ב. כתב הריטב"א על פי משמעות הסוגיא שאפילו אם מקום הבקיעה אינו רחב ט"ז אמות [כגון פסי ביראות שיש ביניהם י"ג אמה ושליש], הרבים מבטלים המחיצות לרבי יהודה. וכ"כ בתוס' רבנו פרץ.

והרשב"א כתב (וכ"ד הרי"ן): אין הרבים מבטלים מחיצות אלא אם רשות הרבים בוקעת, והיינו רחבה ט"ז אמה, וגם היו הפתחים מכוונים זה כנגד זה, אבל בלאו הכי דינו כמבואות המפולשים לרשות הרבים וניתרים בצורת הפתח ולחי וקורה כדלעיל ו. אולם כאמור מרבא (וי"ג רבה) מוכח שסובר אפילו במקום צר כגון מעלות בין מרון, הרבים מבטלים המחיצות (וכמו שהוכיח הראב"ד, מובא ברשב"א).

ויש מחלקים בין בקיעה קבועה כסרטיא ופלטאי ובין בקיעה לפרקים כגון שיש להם דרך אחרת ולעתים מקצרים דרך שם (עפ"י הראב"ד ב'כתוב שם' ועוד).

ג. בתוס' משמע שלחכמים אין שיעור לשטח המוקף אלא אפילו היה גדול ביותר, כל שהמחיצות נעשו בידי אדם אין הרבים מבטלים המחיצות. ויש אומרים שאין המחיצות מועילות אלא בשיעור שהן ניכרות לאדם העומד בפנים (עריטב"א ור"ן).
שטח הגדול משני צדדים מקבילים ורשות הרבים עוברת שם, כגון שני בתים משני צדי רשות הרבים; רבי יהודה אומר, עושה לחי מכאן ולחי מכאן או קורה וקורה ומטלטל באמצע (שסובר שתי מחיצות דאוריתא, או אפילו שלש אבל לחי או קורה מועילים משום 'מחיצה'. עתוס'). וחכמים אומרים: אין מערבים רשות הרבים בכך (ומדאוריתא הוא. רשב"א וריטב"א).
א. יש אומרים שאם הרבים בוקעים שתי וערב, כלומר מכל ארבעת הצדדים – אפילו לרבי יהודה מבטלים הרבים את המחיצות (עפ"י הרו"ה).
ויש אומרים שכל שהעומד מרובה על הפרוץ הרי כנגד שני העומדים הוא רשות היחיד, ורק המקום שאינו גדור אפילו משתי רוחות, כגון שיש פלטיא באמצע ומפולשת מכל צד – רשות הרבים היא (עפ"י רמב"ן ורשב"א).
ויש אומרים שאפילו יש שתי מחיצות גמורות, אם המקום רחב ט"ז אמה או שיש בו ששים רבוא, מודה רבי יהודה שרשות הרבים היא (ריטב"א).
ב. מדברי הרו"ה נראה שיש לחוש לחומרא כרבי יהודה ששתי מחיצות דאוריתא. והרמב"ן כתב שהלכה כחכמים אף לקולא.

ב. מבואר בגמרא שמקום גדול המוקף מחיצות שלא בידי אדם, כגון ארץ ישראל המוקפת בסולמה של צור מכאן ומורדיה של גדר מכאן, או בבל המוקפת בפרת ובחידקל – אינם נעשים כרשות היחיד בכך, והרי העולם כולו מוקף באוקינוס.

משמע מדברי הריטב"א ששיעור הדבר תלוי אם רואה עצמו בתוך מחיצות, שאז מועילות המחיצות, וכל שאינו רואה עצמו בתוך מחיצות – אינן מועילות. ומדברי הרו"ן נראה שאין חילוק בין מחיצות שבידי שמים למחיצות שבידי אדם, ככולן השיעור הוא בכדי שבאיזה מקום שיעמוד באותו הקף, יהא רואה המחיצות הצריכות לו מהתורה. (וי"ל כן גם בדעת הריטב"א).
ותלמיד הריטב"א צדד שכל שהוא מוקף בידי אדם – אין לו שיעור אלא לעולם רשות היחיד הוא (ולכאורה נראה כן בבאור דברי התוס' (ד"ה דילמא) שחילקו בין מחיצה בידי אדם למחיצה בידי שמים. וכוונתם רק בשטח גדול, אבל קטן הלא מבואר בסוגיא שאפילו במחיצה בידי שמים לא אתו רבים ומבטלי כגון בתל המתלקט ובשבילי בית גילגול).
וע"ע רשב"א שהדבר צריך תלמוד. וע' משנ"ב שמה סקמ"ח.

ג. אמרו בשם רבי יוחנן: ארץ ישראל אין חייבים עליה משום 'רשות הרבים'. ופרשו דבריו במעלות ומורדות שבה, ומפני שאינם דומים לדגלי מדבר. ודוקא בא"י מפני שלא מסרן יהושע לרבים, אבל בחו"ל – הריהי רשות הרבים.

פרש הראב"ד (מובא ברשב"א. וכ"מ בתר"ה דילמא) שמדובר כשהרבים בוקעים שם, אבל אם אינם בוקעים – אפילו בחו"ל הרי הם כרשות הרבים הואיל ומתלקטים לגובה עשרה בתוך ארבע אמות. ולחכמים אפילו בוקעים הריהי רשות היחיד, שאין בקיעת הרבים מבטלת.
ואם אין שם ללקט עשרה מתוך ארבע; אם הרבים מהלכים שם – הריהי רשות הרבים. ואם אין המון העם הולך בהן – הרי זו 'כרמלית' (ע' שבת ו; פיה"מ לרמב"ם טהרות ו,ו).